

Anđelko Akrap, Ivan Čipin

Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – zašto smo neoženjeni i neudane

Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2006, 170 str.

Negativna demografska kretanja u Hrvatskoj posljednjih nekoliko godina privlače veliku pozornost, ne samo struke nego i javnosti u cjelini. Zabrinjavajući statistički podaci pokazuju da je krajnje vrijeme za populacijsku politiku kojom bi se počela rješavati demografska kriza. Knjiga *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – zašto smo neoženjeni i neudane* nastala je na temelju rezultata znanstvenoistraživačkog projekta o socijalitetnom sterilitetu. Projekt je naručilo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Autori su prof. dr. sc. Anđelko Akrap i Ivan Čipin s Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, čime je nastavljena uspješna suradnja tih dviju institucija. Cilj je istraživanja »ne samo objasniti nastalo stanje, nego i otkriti koje su to poželjne i moguće mjere, s gledišta pojedinca kao subjekta i države kao kreatora društvenog okruženja, kojima se može utjecati na poboljšanje kvalitete obiteljskog života« (str. 7). Predgovor je napisala potpredsjednica Vlade i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti Jadranka Kosor. Kako su prethodna istraživanja provedena u suradnji s Ekonomskim fakultetom bila podloga za izradu smjernica Nacionalne populacijske politike, rezultati posljednjeg istraživanja mogli bi pomoći pri »otklanjanju potencijalnih prepreka za sklapanje braka i rađanje djece osoba u fertilnoj dobi« (str. 7).

Budući da se knjiga temelji na istraživanju, logično je da prati istraživački slijed. Prva dva poglavlja odnose se na upoznavanje čitatelja s proučavanom problematikom i načinom provedbe istraživanja. Najveći dio

knjige čine rezultati istraživanja; slijedi poglavlje o stanju i prognozama socijalitetnog steriliteta u Hrvatskoj te zaključak. Na kraju se nalaze literatura, primjerak anketnog upitnika, dodatak s tablicama i statističkim podacima te komentari sudionika i sudionica uz anketna pitanja.

Poglavlje »Uvod u istraživanje« pokušava odgovoriti na složeno pitanje što je socijalitetni sterilitet. Autori citiraju Alicu Wertheimer-Baletić, koja kaže da u »suvremenoj demografskoj literaturi socijalitetni sterilitet označava nepostojanje individualnih ili društvenih uvjeta za stvarno sudjelovanje u reprodukciji stanovništva« (str. 17). Iako je ta pojava postojala i u prošlosti, uzroci i čimbenici socijalitetnog steriliteta nekad i danas umnogome se razlikuju. Pokušavajući razjasniti te razlike, autori daju kratak opis hrvatskoga društva do polovine 20. stoljeća te obrazlažu temeljne uzroke te sve prisutnije društvene pojave. Ovim istraživanjem upravo se htjelo otkriti koje su to nepovoljne društvene okolnosti, protivno želji pojedinca, onemogućile ulazak u brak i imanje djece ili pritom djelovale ograničavajuće. Nakon 1991. bilježi se ubrzan porast broja neudanih i neoženjenih u dobnim skupinama iznad 35 godina. Očekivani porast udjela neudanih i neoženjenih do 30. godine života, zbog čimbenika koji odgađaju raniji ulazak u brak, nije nadoknađen porastom broja sklopljenih brakova u dobnim skupinama iznad 30 godina. U skladu s tim dolazi do pada broja ukupno sklopljenih brakova, a samim time smanjuje se broj živorođene djece. U Hrvatskoj je naime bračna zajednica osnovna reprodukcij-ska institucija, u kojoj se rađa oko 90% djece. Iako se pretpostavljalo da je negativan trend uvjetovan ratnim okolnostima, činjenica je da se on nastavio i nakon Domovinskoga rata.

U poglavlju »Priprema istraživanja« iznose se kriteriji za izbor osnovnog skupa, veličina i reprezentativnost uzorka, konstruk-

cija anketnog upitnika te način anketiranja. Kao osnovni skup anketnog istraživanja uzete su žene i muškarci koji nikada nisu bili u braku, nemaju ni svoju ni posvojenu djecu, a u vrijeme provođenja ankete bili su u dobi od 35 do 44 godine. Prvi i polazni kriterij osnovnog skupa jest dobna granica, a izbor navedene dobne skupine autori obrazlažu stavom da ona »ima najbolji pregled koje su im bile i još uvijek jesu glavne prepreke za imanje djece« (str. 28). Specifičnost je ovog istraživanja da su u njega uključeni i muškarci, čime su autori htjeli dobiti što potpuniju sliku uzrokâ neulaska u brak i nemanja djece. »Pitanja su koncipirana tako da se preko njih utvrdi društveni i gospodarski položaj pojedinca u društvu, sustav životnih vrednota, životne ciljeve te poglede na djecu i roditeljstvo« (str. 30).

Na početku poglavlja »Istraživanje socijalitnog steriliteta u Hrvatskoj« postavljaju se hipoteze o čimbenicima te društvene pojave, poredane prema redosljedu nastajanja. Iako je »Upitnik o činiteljima neulaska u brak i nemanja djece u Hrvatskoj« najvažniji istraživački instrument, radi dobivanja što više podataka upotrijebljena je i metoda opažanja. U ovom slučaju nije bilo moguće izolirati sudioničku skupinu u dobi od 35 do 44 godine, pa je obuhvaćena, prema procjeni, dobna skupina od 35 do 50 godina. Istraživanje metodom opažanja provedeno je u jednome gradskom i jednome seoskom naselju. Opažanje su proveli istraživači projekta, pri čemu neoženjenima i neudanima, tijekom druženja s njima, nisu dali do znanja što planiraju istražiti, niti su inicirali razgovor o temi istraživanja. Vodili su računa da takvim načinom opažanja ne povrijede intimu pojedinca i skupine. Spontanim i nepoticanim razgovorima željeli su doznati koliko je u neobaveznim razgovorima promatrane populacije prisutna problematika braka i djece te kako pojedinci reagiraju kada se dotakne pitanje zašto nisu u braku i nemaju djecu. Primijećeno je da su »brak, dje-

ca i pitanje zašto nisu u braku tabuizirana tema za opažanu populaciju« (str. 42). Drugi i ujedno najveći dio istraživanja proveden je anketnim upitnikom u kojem je sudjelovalo 1250 osoba. Kako je od ukupnog broja anketa samo 714 bilo valjano, nameće se zaključak da je promatrana populacija »zastvorena«, čak i kada sudjeluje u anonimnoj anketi. Rezultati provedene ankete, koji pokazuju osnovne sociodemografske, socioekonomske i sociopsihološke značajke sudionika anketnog istraživanja, predočeni su tablicama i grafičkim prikazima. Većina sudionika ankete još živi u roditeljskom domu, a budući da stanovanje kod roditelja općenito nije poticajno za ulazak u brak, »nedvojbeno je da stambena politika može biti važan činitelj smanjenim stopama bračnosti u sudioničkoj populaciji« (str. 54). Problem duga ostajanja u roditeljskom domu u posljednje se vrijeme sve više naglašava, ali nije specifičan samo za Hrvatsku, već je prisutan i u razvijenim zapadnim zemljama, među kojima se posebice ističe Italija.

Sljedeća četiri kratka poglavlja, »Varijable socijalizacije«, »Osjećaji i stavovi sudionika i sudionica prema djeci i roditeljstvu«, »Zadovoljstvo poslom i radna motivacija sudionika i sudionica« i »Razlike među sudionicima i sudionicama prema želji za djecom«, između ostaloga donose stavove anketiranih o braku i djeci, poželjnosti rađanja djece, zadovoljstvu vlastitim životom i slično. Indikativno je da je velika većina anketiranih u mladosti planirala imati djecu (80% žena i 70% muškaraca), no splet životnih okolnosti onemogućio je te planove. Jedan od najvažnijih dijelova ove ankete jest mišljenje sudionika o razlozima niskog fertiliteta u Hrvatskoj. Među ponuđenim čimbenicima sudionici su rangirali njima najvažnije: ekonomsku krizu i nezaposlenost, financijski trošak podizanja djece i loše stambene uvjete. U skladu s tim mjere za povećanje fertiliteta koje bi prema njihovu mišljenju trebala poduzeti država jesu smanjenje nezaposle-

nosti, povećanje davanja za djecu i smanjenje troškova školovanja djece. Sve to upućuje na »veliku važnost ekonomskih uvjeta u formiranju obitelji u Hrvatskoj« (str. 82).

Nakon analize dobivenih podataka, u poglavlju »Stanje i prognoze socijalitetnog steriliteta u Hrvatskoj« još se jednom potvrđuju najvažnije činjenice te se naglašava sve veći utjecaj socijalitetnog steriliteta na stopu fertiliteta. »Prema pouzdanim prognozama, između 15 i 20 posto žena u Hrvatskoj tijekom svog fertilnog razdoblja neće roditi, a razlog tome neće biti biološka neplodnost, već sve češće osobni izbor« (str. 108).

U »Zaključku« autori na temelju dobivenih rezultata potvrđuju svih devet postavljenih hipoteza o čimbenicima socijalitetnog steriliteta. Jedan je od bitnih čimbenika porasta broja neoženjenih neravnoteža između broja muškaraca i žena u najfertilnijoj životnoj dobi u seoskim naseljima. Autori potvrđuju hipotezu o manjku uvjeta za usklađivanje obiteljskih i poslovnih obveza koji djeluje obeshrabrujuće na ulazak u brak, o tome da promjena društvenoga i gospodarskog sustava te povećana socijalna nesigurnost utječe na porast neudanih/neoženjenih u Hrvatskoj te da je najveća koncentracija sudioničke populacije, tj. neudanih/neoženjenih, u velikim gradovima. Potvrda tih hipoteza znači da se na socijalitetni sterilitet »više ne može gledati kao na 'slučajnu pojavu', već je tom problemu potrebno pristupiti s mnogo više pozornosti, kako sa znanstvene tako i sa šire društvene pozicije« (str. 33). Ovo istraživanje značajno pridonosi razumijevanju demografskog stanja u Hrvatskoj, no to nije dovoljno, kao što kaže jedna sudionica ankete: »Istražiti je potrebno, ali i potruditi se popularizirati rezultate istraživanja te u to uključiti interdisciplinarne stručnjake koji bi temeljem rezultata mogli praktično djelovati« (str. 166).

Jelena Stanić
Zagreb

Maja Brkljačić, Sandra Prlenda (ur.)

Kultura pamćenja i historija

Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006, 416 str.

Knjiga *Kultura pamćenja i historija* sadržava izbor radova koji se bave sjećanjem i pamćenjem kao društvenim fenomenom. Sastoji se od tri poglavlja: »Teorijska izvorišta«, »Primjeri – studije: baština i tradicija – što i kako (za)ostaje?« i »Suvremene kontroverze«. U svakom poglavlju odabrani su autori koji svojim analizama i interpretacijama pridonose razumijevanju temeljnih pojmova kulture sjećanja i njihove prepoznatljivosti u različitim segmentima društvene zbilje. Što pamtimo, što zaboravljamo i zašto su neki sadržaji dugotrajniji i značajniji za neke skupine, države i društva, a drugi prolazniji i skloni potiskivanju i zaboravu?

Pluralizacija društva generira različitost u pamćenju, pa se to posebno odražava na službena pamćenja u bivšim socijalističkim zemljama. Umjesto monopolnog sjećanja dolazi do pluralizacije i polarizacije u kulturi sjećanja, što se paradigmatično očituje u komemoracijama i interpretacijama zločinâ u Bleiburgu i Jasenovcu. Osim sa sjećanjem, suočavamo se i s fenomenom protusjećanja, koji Michel Foucault označuje kao onaj prostor gdje subjektivitet pojedinca iskazuje otpor prema službenim verzijama historijskoga kontinuiteta te se tako iznova realizira kao subjektivitet. Pokušaj prevrednovanja i drugačije interpretacije Drugoga svjetskog rata doveo je do poznate *Historikerstreit*, sukoba i svađa njemačkih povjesničara oko nacizma. Pad socijalizma doveo je do bitnih promjena kolektivnih identiteta, što je institucionalno »prerađivano« u kulturu i politiku sjećanja. Neka su sjećanja favorizirana, a druga gurnuta u sivu zonu ili do kraja proskribirana.

Poglavlje »Teorijska izvorišta« počinje tekstom »Između pamćenja i historije«, čiji je autor Pierre Nora. Pamćenje je vezano uz